

Tarde Postülaları

Ulus Baker

2002

1. Lazzarato'nun okuması ağırlıklı olarak şu anda birinci cildi Öteki Yayınlarından çıkmak üzere hazırlanmakta olan *Ekonomik Psikoloji* adlı kitap üzerinde yoğunlaşıyor. Bugün artık ortodokslaşmış Marksist ve sosyalist önermelere radikal karşı çıkışı Tarde'nin yine de radikal sol alternatiflere hizmet edeceğini dışlamıyor elbette. Benim Tarde ile ilgim daha çok tez çalışmalarım sırasında onunla zorunlu karşılaşmam etrafında gerçekleşti: bu arada onu aynı anda keşfettiğimizi Maurizio ile farkettilik –ve sorun Marx'ın teorilerinin yalnızca bir revizyonundan ibaret değildir; onları mutlak sonuçlarına, sınırlarına doğru iterek nasıl işlevsizleştireceğimizi tasarlamaya girişmektir... Bu işlevsizleştirme aynı zamanda kapitalist "kumanda" rejiminin de işlevsizleştirilmesi olacağı için aynı zamanda politik bir hareketlenmeyi, "çoğullukların" mücadelesini varsayar... Lazzarato'nun Negri'ye yönelttiği "eleştiri" işte Tarde'nin oluşturduğu "eksik halka" üzerindedir –yoksa ikisinin "gayrimaddi emek" üstüne ortaya attıkları postülalar bence neredeyse özdeş görünüyor (zaten bu mefhum etrafında ortak olarak hazırladıkları bir kitap var).

2. *Artık-Değer Teorileri* adlı, kitaplaşmamış ama her nasılsa derlenip toparlanarak üç cilt halinde yayımlanmış bir Marx eseri var –*Das Kapital*'in yazılışına paralel olarak Marx'ın ekonomi-politik ve eleştirisi konusunda almış olduğu notların toplamı bunlar. Ve Artı-Değer kuramı oralarda şöyle bir şey anlatıyor gibi: artı-değer işçinin zaten kazanamayacağıdır –ya da işçi sınıfı sanki kazanamayacağı bir değerler kümesini kaybetmiş gibidir... Bu nasıl olur? Öncelikle Maurizio'nun kitabının Marx'ı "minimize" eden bir "politik niyet" taşımakta olduğunu farkettilik. Onun teorilerini "yabancılaşma" ve komünizmin "transandantal" niteliğine dayanır gibi göstermeye ihtiyaç duyduğu anlaşılıyor (bu gözlemlerim nihai değil ve şimdilik henüz okumayı bitirmemiş olduğum bir kitabın aktüel okuma notları...) Ne demektir zaten kazanamayacağını yitirmek? Bu "yitirme" olayının ekonomik olduğu kadar, ve belki de daha fazla, sosyal planda gerçekleştiğini ima ediyor demektir. Peki bu "ima" aynı zamanda reel değil midir? Başka bir deyişle, "zaten kazanamayıp yitirdiğini" talep etmenin bir biçimi yok mudur? Ama bu, zaten kazanamayacağını yitirmenin koşullarının, yani kapitalizmin ta kendisinin sınırlarına kadar itilmesini gerektirmez mi? Belli bir eşik aşıldığı anda, yani kapitalist sistem altedildiği anda işlerin yoluna gireceği söylenebilir –oysa kapitalizmi "altetme" niyetinin başarıya erişemediği malum... Peki o zaman ne yapacağız?

3. Tarde'nin Lazzarato'nun da farketmiş olduğu çok sert bir Marx eleştirisi var: Marx'ın hem ekonomi-politiği hem de Hegel'i tersine çevirmekle yetindiğini iddia ediyor. Peki ama kapitalizm yalnızca bir "tersinir ilişkiler kümesi" olarak kabul edilebilir mi? Mesele daha çok kapitalizmin tarihsel maddecilik bakımından tasvirinin kâh biçimsel, kâh "tarihsel" alanlarda aktığı, dolayısıyla onu tesis eden ve yürüten güçler alanına kolay kolay gönderme yapmadığıdır. Gerçekten de kapitalizm bir "tesadüf" ürünü olarak görünür –her şey hazır olduğu halde mesela Çin'de ortaya çıkamamıştır (hatırlayalım ki bu sorunu ciddiye alan Marx değil Weber olmuştur)... Ama bu tesadüf aslında bir "tesadüf" değil, artık zorunluluğu içinde yaşadığımız bir "rastlaşmadır" –yerinden yurdundan edilmiş köylü kitleleriyle (proletaryanın öncesi) serbest dolaşmaya başlayan serseri para yığınının (ticari ve koloniyal sermayenin) karşılaşması... Esas sorun bu karşılaşmanın neden daha önce, mesela Roma'da her şey hazırlanmış gerçekleşmiş olmadığıdır. Dikkat edelim, dünya aynı dünyadır ve endüstriyel devrimin çok daha önce gerçekleşmesi de "mümkündü" –başka bir deyişle Roma, ya da Çin'de endüstriyel devrim, nüfus gereksinimleri de hesaba katılırsa iki bin yıl önce gerçekleşmiş olabilirdi... Böylece biz şimdi hayal bile edemeyeceğimiz, bilim kurguya dayalı hayalgücümüzün hafsalasına gelemeyecek bambaşka bir dünyada yaşıyor olacaktık.

4. Tarde'nin eleştirisi özellikle Marx'ın ve genellikle sosyalizmin "aşkınsal" (transandantal) göndermelerine yöneliyor: "yabancılaşmanın sona ereceği bir düzen"... Bu düzene erişmek için ortadan kaldırılması gereken bir "kapitalist makina" vardır sanki ve tanrısal-teolojik bir sistem gibi (çünkü reeldir) insanlığın üstüne çöküvermiştir. Oysa Tarde diyor ki bu "makina" da emeğin eseridir. Marx da elbette bunun farkındaydı ve mesela bu makinayı, teknolojiyi (diyelim ki bilimsel yaratımları) "tarihin itici gücü" ya da "motoru" olarak nitelendirmekten geri kalmadı. Ama eleştirdiği ekonomi-politik anlayışların günde-minde kaldığı için Marx bu "motoru" sadece bir analiz nesnesi olarak kabul etmekle yetindi. Yani onun ekonomi-politiğini yapmaya kalkışmadı. Bilimler ve teknolojik icatlar sanki hep dışarıdan geliyorlar ve sömürü ilişkilerine katkıda bulunmakla kalıyorlardı (görelî artı-değer teorisi)... Bu onları "aşkınsal" bir realiteye göndermekle eşanlamlıdır. Bu yüzden Marx el emeği-kafa emeği ayrımını yapmakla kaldı.

5. Yine de durum Marx'da Lazzarato'nun sunduğundan daha karmaşıktır: öncelikle Marx *Das Kapital*'in "üçüncü cildinde" (tırnak içinde veriyorum, çünkü Marx'ın yayımladığı değil, Engels'in onun ölümünden sonra derlemiş olduğu bitmemiş bir kitaptır) "yeniden-üretim" problemini ele alırken bu "beyinsel güçlere" ve onların kapitalizme içkin olduklarına değinmeden edemez. Tarde işte bu durumun farkındadır ki ekonomi politığın ikilemini ortaya atabilmiştir: bir realiteye (burada ekonomik ilişkiler toplamı) dahil olan ve onu etkileyen güçler aynı düzlemde olmalıdırlar –başka türlü bilimler ve teknolojik yenilikler sanki tesadüfi, ya da dışsal güçlermiş gibi görüneceklerdir. Böylece Tarde kapitalizmin gün gelip kafa emeği denen şeyi de zorunlu olarak ücretlendireceğini ve yeniden-üretimin (Tarde'ın deyişiyle "tekrarın") içkin bir parçası haline getireceğini varsaymaktadır. "Elveda proletarya" demenin gereği yok, bugün bu emeğin de kapitalist ilişkiler tarafından içerildiğini (Deleuze & Guattari'nin deyişiyle "yakalandığını") biliyoruz artık ve bunun için Marx'ın "öngörü" yeteneğinin eleştirilmesine o kadar da gerek yok... Belki de Negri, bütün bu mefhumları ortaya atarken (Dionysos'un Emeği ve İmparatorluk'ta) Tarde'ı tartışmalarının "eksik halkası" kılmakta hatalıydılar –sundukları düzlemin çoğu kişiye bir "ütopizm", ya da "aşırı iyimserlik" olarak görünmesi bundan oluyor. Ne Spinoza, ne Leibniz ne de Tarde üçyüz yıl, ikiyüz yıl, yüzyıl sonrasının "erken gelmiş" düşünürleri değildiler... Kendi dünyalarını ve hafızalarını yoklayarak iş görüyorlardı ve kimse geleceği kestiremez...

6. Tarde son derecede derin bir düşünceyle şunu farketmişti: gelecek önceden kestirilemez... Niçin? Çünkü tarihsel alan hep bir "kestirilemezlik" unsuru içerir. Yoksa hayatın her anı bir an öncesinin mutlak kopyası olurdu (Tarde buna "taklit" diyor). Bu "önceden kestirilemezlik" unsuru "icat", "keşif", "yaratım" dediğimiz şeyden başka bir şey değildir ve bu hiç de Tanrısal bir "ilhama", yani aşkınsal bir alana göndermez. Bu güçler halihazırda vardılar ve efektif, aktüeldirler. Bilimler, sanatlar, felsefeler, teknolojik yenilikler hep bu içkin alandadırlar ve kapitalizmden kurtulacaksa onları da kapitalizmin cenderelerinden kurtarmak zorundayız: –ve bunun için Comte gibi bir "bilimsellik övgüsü", "bilimsel bir toplum" övgüsü düzmeye ihtiyaç yok.

7. Hegelci Marksizm versiyonlarda hep yinelenen bir tema var: tarihi dürtten güçlerin bir üst realite tarafından peydahlandığı –peydahlanmak diyorum çünkü Hegel bu güçleri Ide'nin kudreti, serpilip açılması ve bireysel, toplumsal güçleri kendi "bilinmedik" amaçları doğrultusunda kullanması diye tasarlarmıştı... Ama işte Tanrı Öldü (Nietzsche) ve bütün bu güçler serseri ve bomboş kaldılar –artık istediklerini yapabilirler (Dostoyevski'nin söylediği gibi "Tanrı yoksa her şey mubahtır") ve çoğu zaman toplumsal düzeni inanılmaz sarsıntılara uğratmaya aday hale gelirler. Mesela Rönesans sanatının kaynağında pekala yüzyıllardır Kilise tarafından denetim altında tutulmuş popüler "ikonografiyi" bulmak mümkündür –bir zamanlar rejimi tehlikeye düşürecek bir "sarsıntı" ya da diyelim bir "tehlike" addedilen şey, gün gelmiş kural olmuştur.

8. Peki kapitalizm acaba kimin "icadıdır"? Bunu ancak metaforlarla anlatabiliriz –mesela Rousseau gibi deriz ki "bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip 'burası benim' diyen ve etrafında buna inanacak budalalar bulabilen ilk kişi modern uygarlığın atasıdır"; ya da Tarde gibi ilk ve biricik "kapitalist" karşılaşmayı tahayyül etmeye çabalarız: ilk kez iki beyin bir anlaşma yaptılar ve birinin sunduğu malzeme ve üretim araçları üzerinde öteki sadece emeğini icra etmeyi kabul etti... Ama nedir o zaman bu "malzeme" bu "üretim araçları" ve bu "sadece emek"? Bir şeyin "malzemelik" niteliği, ne kadar evrensel de olsa, Heidegger'in sezdiği gibi açıklanmaya muhtaçtır. Bir şeyin "araç olması" da öyle... Esas önemlisi "sadece emek" de pek masum bir mefhum değildir. Emeğin "sadece" olmadığını, ancak aktüelleştiğinde varolduğunu kendi varoluşumuzdan hissederiz. İşte bu noktada Tarde'nin fenomenolojisi bir ontolojiye dönüşmeye başlıyor...

9. Tarde hiçbir yerde bir "görüngüler" alanı görmez –görüngüler onun için mümkün sanallıklardan ibarettirler, reeldirler ve aktüelleştiklerinde farkedilirler. Dolayısıyla farkedilen her şey realitedir. Bir inek otu "tanır" ve "yer". Burada olup biten şey, bu tanımanın aslında bir "tanıma" olmayışı, bir "tekrar tanıma" oluşudur. Başka bir deyişle "tanıma" Heidegger'in ortaya attığı bir "müçtemilat" karakteri içerir. Müçtemilat ise Bergson'un söyleyeceği gibi bizi bir "tanıma hafızasına" gönderiyor. Bir şey ancak işe yaramaya başladığında, yani "öyle" olarak seçildiğinde edinilebilir ve bir "malzeme" niteliği kazanır. Böylece mesela "ruhumuz" bile düşünmek için kullandığımız bir "malzemedir". Ama düşünce çoğuldu

–ve Tarde’nin, daha önce de 17. yüzyıl majör rasyonalizminin (Descartes, Spinoza, Leibniz) koyduğu gibi beynsel faaliyetlerimizin tümüdür –hissetmek, istemek, arzulamak, nefret etmek, kurgulamak –bunlar düşüncedirler... Ve biz, derinliğine, vücudumuzla düşünürüz... ya da Spinoza’nın dediği gibi vücut düşünür... Bu noktadan itibaren Tarde’nin anlayışı doğrulanır –düşünce ve yaratım beynin işidir... Öyleyse bir ”görüngüler” alanına, bir gölgeler karmaşasına ihtiyaç yoktur...

10. Kapitalizm malzemeyi ”el değiştirebilir” halde sunan rejimdir. El değiştirme edimi dahi bir değer kaynağıdır, yani maddeten ve ideolojik olarak malzemeye el değiştirir. Bu yüzden malzemenin araçsallığı bile kendiliğinden bir harekettir –doğrudan bir taklidi, dolayısıyla işbirliğini öngörür. Çünkü malzeme her yerde bulunmaz, önce birileri tarafından malzeme olarak inşa edilmesi, üretilmesi gerekir. Böylece kapitalizm hem üretimi hem de tüketimi kapsadığı ölçüde her şey, alabildiğine, malzeme olarak görünecektir. Özel mülkiyet bile bu ”malzeme” niteliği karşısında güçsüz kalır: Amerikalılar aya bayrak dikip orasını bilmem kaçınıc eyalet diye vaftiz ettiklerinde bunu çoğu kişi gülünç bulabilir. Oysa özel mülkiyet bir ritüeldir ve kendine ait jestlere (koruma, elde etme ve elden çıkarma zorunlulukları) sahiptir. Jestlerimin ürünlerini ise her zaman kendi mülkiyetim olarak bulmam. Ancak bazı jestler (çoğunlukla bana dayatılmış olarak hissettiklerim) ”emeğimi” oluşturur. Diğerleri ise benim nihai mülkümdür, onları ”elden çıkaramam”, ancak başkaları üstündeki etkilerini sezebilirim. Tarde felsefesinde her şey temel ruh ihtilaçlarına indirgenmelidir –arzu ve inanç... Bunun nedeni her şeyi Deleuze’ün deyişiyle bir ”içkinlik düzleminin” üstüne düşürmedikçe hep bir ”aşkın”, ”açıklanmamış” bir alanın kalacağıdır. Bu ”açıklanmamış alan” ise insanın erişemeyeceği bir şey olduğu halde tarihin en büyük ilhamları, açıklamaları, ahlakları orada cereyan etmiştir. İşte bu yüzden, mesela Spinoza Ethica’sına ”kendinin nedeni” (causa sui) diye başlıyordu. Hegel’in Olma (Sein), yani ”boş belirlenim” diye sunduğu bu şey aslında Spinoza’da bir girizgahtan, yani bir tanımdan ibarettir. Varsak O Var... ve O Kadar... Düşünmek bundan sonra başlayacaktır... Ve mesela Varolmak için insanlar Heidegger’in kendilerine varlıkların Varlığını anlatmasını beklemek zorunda değildiler...

11. Peki ”sadece emek” nedir? Hegel’e göre insanı ”Olduran” şey. Nasıl bir şey? Bir faaliyet... Emeğin bu yüceltilmiş antropolojik imajı Marx için kapitalizmin emeği bunca sömürmeye giriştiği bir çağda artık katlanılamaz bir hale gelmişti. Emek bütün değerlerin kaynağındaydı ama ancak çarpıtılmış, sömürü altındaki icra ediliş biçimiyle. Onu bu yabancılaşmasından kurtararak kendisine, kendi yaratıcılığına iade etmek gerekiyordu. Ama bunun için sağlam bir düşünceye ihtiyaç vardı (dışarıdan gelecek bir düşünce, yani sosyalizm ve politik eylem).

– 2002’de kaleme alınmıştır.

Posia

Ulus Baker
Tarde Postülaları
2002

<https://www.korotonomedia.net/kor/index.php%EF%B9%96id=21,120,0,0,1,0.html>

edu.wll.im